

Techet Péter

A JOGÁLLAM ELLENSÉGEI ÉS ÁLDOZATAI

„Quare siletis iuristiae in munere vestro?”¹

1. Egy nehéz eset

2001. szeptember 11-nek reggelén rendben felszállt négy repülőgép az Egyesült Államok valamely repteréről. Kettő később a New York-i World Trade Centerbe csapódott, egy a washingtoni Pentagonba, egy pedig – ismeretlen körülmények között – lezuhant. Nemcsak a World Trade Center két tornya dőlt össze – de vele dőltek a kilencvenes évek megannyi illúziói is.

Amikor 1989-ben – legalábbis Kelet-Európában – megbukott a kommunizmus, egyes szerzők a győztes oldalról saját végső győzelmüket ünnepelték, és a történelem végéről szónokoltak.² Arról, hogy eljött az a végső állapot – a liberális demokráciáé –, ahonnan már nincs tovább fejlődnie az emberiségnek, s amely megteremtheti a kanti ihlettségű örök békét, a Kojève által leírt „örök vasárnapot”.³ Persze ha minden állam egymás barátja lesz, avval – amint Carl Schmitt rámutat – értelmét veszti a politikum, amelynek lényege éppen a világ pluralizmusa, a barátok és ellenségek léte lenne.⁴ Szerinte míg az államon belül egység uralkodik, mert mindenki mindenki barátja, addig a világ szükségszerűen plurális: az egyik állam létének indoka a másik állam – azaz a potenciális ellenség és evvel a konfliktus potencialitásának – léte. (Schmitt voltaképp a *Politik* szót a külpolitikára tartotta fenn, és a belpolitikát – jól figyeljünk, mert ennek még az elemzett könyv szempontjából is lesz jelentősége – a *Polizei* szóval hozta összefüggésbe.⁵) Éppen ezért, ha az államok immáron nem különülnek el, ha egyetlen politikai egység létezik, akkor – feltéve, hogy nem bukkanunk földöntúli ellenfelekre⁶ – nincs már értelme politikáról szólnunk.

Fukuyama történelem végét hirdető liberális utópiájára azonban már a kilencvenes években megszületett a válasz: a *clash of civilizations*. A történelem tehát nem ért véget, leg-

¹ „Miért hallgattok ti, jogászok, feladatotok ellátásában?” (Giorgio Agamben)

² Ennek emblemikus műve Francis FUKUYAMA: *The End of History and The Last Man*, Free Press, New York, 1992 (első publikációja: *The End of History*, *The National Interest* 1989. nyár; magyarul: *A történelem vége és az utolsó ember*, Európa, Budapest, 1994).

³ Vö. Alexandre KOJÈVE: *Introduction à la lecture de Hegel. Leçons sur la Phénoménologie de l'Esprit professées de 1933 à 1939 à l'École des Hautes Études*, szerk. Raymond QUENEAU, Gallimard, Paris, 1947.

⁴ Vö. Carl SCHMITT: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*, Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, Budapest, 2002, 36 és másutt.

⁵ Carl SCHMITT: *Politik = Uő.: Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916–1969*, szerk. Günther MASCHKE, Duncker & Humblot, Berlin, 1995, 133 skk.

⁶ Werner MÄDER: *Kritik der Verfassung Deutschlands. Hegels Vermächtnis 1801 und 2001*, Duncker & Humblot, Berlin, 2002, 65.

feljebb az eddigi ideológiailag motivált politikai szembenállásokat, a földrajzi-kulturális különbségek s az ezek kitermelte politikai ellentétek váltották fel. Schmitt mindezt még életében – jóval a hidegháború vége előtt felismerte –: szerinte a hidegháború duális szembenállásának esetleges végét sem a történelem lezárása, hanem új sokszínűségek követik.⁷

A kulturális harc leginkább a Nyugat – a keresztényként, fehérként, felvilágosodottként, liberálisként azonosított entitás – és az „iszlám világ” között látszik kialakulni, eszkalálódni.

Az iszlám – mint a Nyugatra állítólag veszélyes kihívás – nemcsak kívülről jelentkezik (terrorizmus), hanem – amint a homogenitás konzervatív védelmezői félik – a multikulturális nyugati társadalmak okán immár belülről is. A szuverén állam szuverenitását kifelé a globalizálódó világ gazdasági és politikai újszerűségei már eleve megroggyantották,⁸ befelé pedig a multikulturalizmus okán szüntek meg a homogenitás feltételei – vélik a multikulturalizmus bírálói.

A dolgozat alapjául szolgáló könyv⁹ az iszlám fundamentalizmus jelentette feltételezett veszélyre reagálva született. A könyv szerzője, a kölni Otto Depenheuer a német államtan, jogtudomány erősen konzervatív, katolikus, etatista köreiből tartozik – mindez a német közjogtudományban egyáltalán nem ritka –: számos publikációiban bírálta már a német szuverenitás hanyatlását, a liberalizmust, az emberi jogok univerzalizmusát és agresszivitását vagy a posztmodern társadalmiságot. Egyértelműen etatista, schmittiánus szerzőről van szó: nem véletlen, hogy a könyv egyik recenzense – bírálólag – jegyezte meg, hogy a műben „a schmitti gondolkodás valamennyi összetevője összejött”.¹⁰ Tény azonban, hogy az új világrend jelenségei – a terrorizmus, a kivételes állapot permanenciája, a világ multipolarizálódása, a politika reneszánsza stb. – ismét bizonyíthatják Schmitt elméleteinek meg-megújuló aktualitását.¹¹

Könyvében Depenheuer annak kérdését vizsgálja meg, hogy 1) a modern terrorizmusra miként reagálhat a jogállam, miként védheti meg magát a legkiepzettebb, normatíván előre nem is látható, megfogalmazható helyzetekben (*Ernstfall*), illetve 2) az egyén milyen kötelezettséggel tartozik a közösséggel szemben.

A konkrét apropó, ami kiválthatta Depenheuer kritikáját, a 2005-ben elfogadott német légbiztonsági törvény (*Luftsicherheitsgesetz*) és annak részbeni alkotmánybíróság (BVerfG) általi megsemmisítése lehetett. A *Luftsicherheitsgesetz* eredeti, elfogadott 14. §-a lehetővé tette volna, hogy bizonyos esetekben, ha a Grundgesetz 35. §-ában meghatározott veszélyhelyzet (*Naturkatastrophe, Unglücksfall*) áll fenn vagy fenyeget, és a veszély másképp nem hárítható el, fegyveres, katonai beavatkozás is igénybe vehető legyen – magyarán szólva: egy terroristák által túsul ejtett repülőgép, amennyiben másképp

⁷ Carl SCHMITT: *Die Einheit der Welt* = Uő.: *Staat, Großraum, Nomos*, 505.

⁸ A nemzetközi jogrend és az állami szuverenitás összeegyeztethetőségéről lásd Hans KELSEN: *A szuverenitás fogalmának változása = Államtan. Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, szerk. TAKÁCS Péter, Szent István Társulat, Budapest, 2003, 603–614.

⁹ Otto DEPENHEUER: *Selbstbehauptung des Rechtsstaates*, Schöningh, Paderborn, 2007.

¹⁰ Gunter HOFMANN: *Schäubles Nachtlecture*, *Die Zeit* 33/9. (2007. augusztus).

¹¹ Vö. Gopal BALAKRISHNAN: *L'ennemi. Un portrait intellectuel de Carl Schmitt*, Éditions Amsterdam, Paris, 2005, 28.

nem tartóztatható fel, és fel nem tartóztatása esetén súlyos veszéllyel fenyeget, akkor is lelőhető lett volna, ha evvel egyébként a gépen utazó civil utasok is életüket veszítik. Mondván: vannak helyzetek, amikor mérlegelni kell élet és élet között, és ha sokak élete kevesek halála révén megóvható, akkor az állam nem halogathatja a szükséges döntést. E paragrafust támadták meg 2005-ben a karlsruhei alkotmánybíróság előtt, arra hivatkozva, hogy e rendelkezés súlyosan sérti a Grundgesetz 2. §-ában meghatározott, élethez való jogot. A német Szövetségi Alkotmánybíróság pedig helyt adott a kifogásoknak: maga is úgy ítélte meg, hogy a Luftsicherheitsgesetz 14. §-a olyan mértékben sérti az élethez való jogot, ami egy jogállamban nem megengedhető. Amennyiben ugyanis az állam jogot kapna arra, hogy élet és élet között mérlegeljen – lehetővé téve számára, hogy sokak életét kevesek megölésével mentse –, úgy az emberi méltóság, az emberi élet egyenlőségét sértené. Minden élet azonos, abszolút értékkel bír: ha más életekhez, azok számához viszonyítanánk egy-egy élet értékét, akkor avval voltaképp eme abszolút jogot – az élethez való jogot – tennénk a karlsruhei bírák szerint relatívá. „Az állam nem védelmezheti polgárainak többségét azáltal, hogy egy kisebbséget – jelen esetben egy repülőgép személyzetét és utasait – szándékosan megöli. Az élet élettal szembeni mérlegelése azon mérce szerint, hogy hány ember lenne érintve az egyik, s hány a másik oldalon, elfogadhatatlan. Az állam nem ölhet meg azon az alapon embereket, mert kevesebben vannak, mint azok, akiket a meggyilkolásuk révén megmenteni remél.”¹²

Mindez persze praktikusán azt jelenti, hogy „a német biztonsági szerveknek tétlenül kéne végignéznük egy szeptember 11-éhez hasonló merényletet”, írja kritikusan Depenheuer.¹³

Vannak, akik az ilyen rendkívüli helyzetekre Karneadész példáját hozzák fel: a görög bölcselelő kérdése az volt, hogy amennyiben egy tengeren két ember hánykolódik, de van egy olyan deszkájuk, amely egy embert bír el – ám azt gond nélkül –, akkor megbüntető-e az, aki – saját életét mentendő – letaszítja a másikat a deszkáról, mondván: a szükség törvényt bont, és az életben maradás ösztönét semmiféle törvényi szabályozás nem nyomhatja el.¹⁴ A legtöbb ország hatályos törvénye szerint persze egy ilyen tett a gyilkosság tényállását valósítja meg. Ha mindezt a repülőgépes példára vetítjük, az azt eredményezi, hogy a helyzet szuverénje – aki dönthetne a gép lelövéséről – végsősoron juthat olyan megoldásra, hogy lövettet – mivel *faktuálisan* jogon kívül van –, ám a hatályos törvény *érvénye* ekkor is kiterjed rá.

Depenheuer nem ért egyet azonban avval a felfogással, amely voltaképp a jognak csak a normális állapotokban juttatna szerepet, s éppen azon helyzetekben, amelyek megoldást, azonnali cselekvést igényelnének – ergo a szükséghelyzetben, a rendkívüli, kivételes állapotokban – kötné meg a *jogi* cselekedetőség lehetőségeit. Az absztrakt jog nem láthat mindent előre – amint a normativisták képzelik –, ugyanis mindig marad annyi meghatározatlanság a jog és az élet között – azaz egymást nem fedik tökéletesen –, amit csak dön-

¹² BVerfGE 115, 118.

¹³ DEPENHEUER: *l. m.*, 80.

¹⁴ További, morálisan nehezen eldönthető modellhelyzeteket lásd a moral.wjh.harvard.edu/index.html honlapon.

téssel lehet feloldani. Schmitt az a jogfilozófus, akit leginkább – már kezdeti művétől, a *Gesetz und Urteil*től – foglalkoztatott a jog meghatározatlanságának – így ki nem mondottan: az emberi elem fontosságának – kérdése.¹⁵ Depenheuer szerint a jogállam önmagát, a közösséget adja fel, ha holmi absztrakt elvekre – az élethez való jog és az életek egyenlőségének általánosságára – hivatkozva tétlenül nézné végig, hogy a terroristák terrortámadás céljából használhatnának fel bármilyen repülőgépet. Szerinte a jognak a *szükségre* is – a szükséghez mérten – kell adekvát módon reagálnia. A szükség akár törvényt bont (Carl Schmitt), akár törvényt szül (Santi Romano), az államnak mindenképp cselekednie kell.

2. A jogállam paradoxonai

Carl Schmitt szerint a modern államiság lényege, hogy egységet teremt: nála ennek a nemzet közös származású, kultúrájú, egyszerűen: *homogén közeg* az előzetes (?) föltétele.¹⁶ (Ám önmagában ellentmondásos annak kérdése, hogy e közeg – amint Schmitt egyébként alkotmányjogi nagy opuszában állítja¹⁷ – nemzetként eleve fennáll-e, vagy pusztán a barátot az ellenségtől megkülönböztető döntés révén és által születik-e meg. Úgy néz ki, hogy Schmittnél a nemzet egyszerre föltétele és eredménye is a döntésnek.¹⁸) E barátok jelentik tehát ama összetartozó entitást, amelynek keretét a szuverén ad a döntésével, s amely önmagát aztán – a normális állapotokra méretezett – jogszabályokkal megszervezi, rendezi, fenntartja. E modern államiság a nagy európai polgárháborúból – a felekezeti küzdelmekből – született: a teológiai vitákat félretelva, a jog egységet teremtett egy adott közösség számára.¹⁹ A szuverén államok befelé egységet biztosítottak, kifelé pedig egymással konfliktusba kerülhettek – hiszen megillette őket a háborúindítás és a háborúzás joga (*jus ad bellum, jus in bello*). A szuverén állam polgárai egymásnak tehát barátai, más államok polgárainak pedig potenciális ellenségei.²⁰ Hogy adott esetben ki az ellenség, arról a szuverén dönt: e döntés a politika schmitti lényege: különbséget tenni barát és ellenség között. E döntés forrása bármi lehet: a politika nem tartalma okán politikai, hanem intenzitása révén.²¹ Azaz e döntés mindig konkrét, s nem normatív.²² Bármi indoka, kiváltó oka lehet: esztétikai, gazdasági, morális szempontok –

¹⁵ Vö. William E. SCHEUERMAN: *Carl Schmitt. The End of Law*, Rowman & Littlefield – Lanham, New York – Oxford, 1999, 4.

¹⁶ Vö. Tristan STORME: *Carl Schmitt et le marcionisme. L'impossibilité théologico-politique d'un oecuménisme judéo-chrétien?*, CERF, Paris, 2008, 48–49.

¹⁷ Carl SCHMITT: *Verfassungslehre*, Duncker & Humblot, Berlin, 2003, 238 és másutt.

¹⁸ Jan-Werner MÜLLER: *Ein gefährlicher Geist. Carl Schmitts Wirkung in Europa*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2007, 45.

¹⁹ Lásd szemléletesen a szuverén államiság és jogászságának történetét: Carl SCHMITT: *Ex Captivitate Salus. Egy német fogoly vallomása 1945/47-ből*, Attraktor, Gödöllő–Máriabesnyő, 2010, 45 skk.

²⁰ Arról, hogy a politikai barátképzésnek nem feltétele a másik (potenciális) ellenségként való azonosítása, a kirekesztés, lásd FRIVALDSZKY János: *Politikai barátság és a jogi viszony*, *Iustum Aequum Salutare* 2009/4., 6–28.

²¹ SCHMITT: *A politikai fogalma*, 26–27.

²² Alain de BENOIST: *Carl Schmitt und der Krieg*, Junge Freiheit Verlag, Berlin, 2007, 70.

ám mihelyt ezek olybá intenziválódnak, hogy az embereket barátokra és ellenségekre képesek osztani, már nem bírnak jelentőséggel. A tartalmi irrelevancia okán – tehát hogy Schmitt nem azt határozza meg, hogy *mi* a politika (*die Politik*) területe, hanem azt, hogy *mitől* válik valami politikaivá (*das Politische*) – nevezik Schmitt elméletét egyesek nihilistának,²³ hiszen nála eszerint bármi a politika tartalma lehet, amennyiben eme tartalom képes ellenséget meghatározni.²⁴

Az államiság lényege arra épül, hogy az államon belül nem alakulhat ki olyan intenzitású konfliktus, amely barátokra és ellenségekre osztaná a közösséget. Carl Schmitt éppen ezért értelmezte államszétésként a parlamentáris demokrácia teremtette pluralizmust is. Az állam befelé egységes – csak az államok világa, a nemzetközi erőtér (és az ráadásul szükségszerűen) plurális.²⁵

Azonban a jog nem bármilyen tömegességet képes egységgé formálni – a jogrendnek ugyanis eleve föltétele egy *előzetes* rend,²⁶ ezt nevezzük *Böckenförde-paradoxonnak*. Eszerint: a jogállam, a jogrend olyan föltételekre épül – olyan föltételek révén érvényesül –, amelyek fölött maga egyébként nem tudhat diszponálni.²⁷ Éppen ezért nem az alkotmány teremt az emberek tetszőleges csoportjaiból népet, hanem az *eleve létező nép* ad magának alkotmányt.²⁸ A nép eleve létezése azt jelenti, hogy működő jogállam, demokrácia csak homogén közegben (*Gleichartigkeit*) lehetséges.²⁹ Ezen előzetes rend *politikai* kategória – legitimitása tehát nem legálisan megalapozott –, s ennek híján a közösség „metafizikai hajléktalanságba” jutna.³⁰

Ha nincs tartalmi legitimációs alap: a jogrend legfőbb érvényesen egzisztál, de semmiféle hatékonysággal nem bír. Mindezt olyképpen is megfogalmazhatjuk, hogy a jog csak egy olyan közösségben tud hatékony maradni, amely közösség többé-kevésbé osztja azon értékrendet, amelyre a jog épül, amelyet a jog megerősít s kikényszerít. Éppen ezért nem hatékony – vagy csak az erőszak révén tud az maradni – egy posztkonvencionális, multikulturális, multietnikus társadalom joga: a jog mögött ott ugyanis

²³ Karl LÖWIT: *Der okkasionelle Dezisionismus von Carl Schmitt* = UÖ.: *Sämtliche Schriften*, VIII., Metzler, Stuttgart, 1984, 32–71; Hasso Hofmann állítása – miszerint Carl Schmitt egész munkásságát a legitimitás keresése hatja át – éppen ennek mondana azonban ellen, vö. Hasso HOFMANN: *Legitimität gegen Legalität. Der Weg der politischen Philosophie Carl Schmitts*, Duncker & Humblot, Berlin, 2002.

²⁴ Vö. Bernd RÜTHERS: *Entartetes Recht. Rechtslehren und Kronjuristen im Dritten Reich*, Beck, München, 1988, 113–114; Jean-Claude MONOD: *Penser l'ennemi, affronter l'exception. Réflexions critiques sur l'actualité de Carl Schmitt*, La Découverte, Paris, 2007, 58.

²⁵ A schmitti politika-fogalom belpolitikára vetítését a posztmarxista Schmitt-irodalom kísérli meg, lásd Chantal MOUFFE: *Über das Politische. Wider die kosmopolitische Illusion*, Suhrkamp, Frankfurt, 2007; illetve – ennek ismertetéseként – TECHET Péter: *A posztpolitikum bírálata*, *Iustum Aequum Salutare* 2008/3., 268–270.

²⁶ Carl SCHMITT: *Politikai teológia*, AkaPrint, Budapest, 1992, 5.

²⁷ Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Staat, Gesellschaft, Freiheit. Studien zur Staatstheorie und zum Verfassungsrecht*, Suhrkamp, Frankfurt, 1976, 60.

²⁸ SCHMITT: *Verfassungslehre*, 21.

²⁹ A *Gleichartigkeit* fogalma *völkisch* – 1933 után használt *Artgleichheit* fogalmában pedig mindenképp –, rasszista felhanggal bír, vö. Raphael GROSS: *Carl Schmitt und die Juden. Eine deutsche Rechtslehre*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2005, 60–74.

³⁰ Bernard TUCKER: *Der Ausnahmezustand. An den Grenzen von Aufklärung und Liberalismus = Carl Schmitt und die Liberalismuskritik*, szerk. Klaus HANSEN – Hans LIETZMANN, Leske-Budrich, Opladen, 1988, 100.

nincs meg az a homogén értelmező közeg – a társadalom ugyanis paralleltársadalmakra, s ennek révén parallelnormákra szakadt –, amely a jog érvényesülését segíthetné. Olyan, mintha a jogszabálynak egy vele ellenséges, ellentétes közeggel szemben kéne érvényesülnie: ez eleve nehéz, és ha sikerül is, csak erőszak révén történhet.³¹ Ha az előzetes létrend (*vorgegebene Ordnung des Seins*) eltűnik, megbomlik, az érvényesülés érdekében ezt kell újra visszaállítani – márpedig ez politikai folyamat. A jog nem fogadhat el ugyanis heterogenitást – a jog homogenizál. Ahogy Niklas Luhmann írja: „A jog diszkriminál. Az egyik mellett dönt, a másik ellenében...”³²

Ha a jogrend és a mögöttes rend szétesett, nem tudhatja önmagát megvédeni: hiszen arra már nem képes. Megint egy paradoxonhoz jutottunk: minél erősebb a jogrend, minél inkább képes lenne önmagát megvédeni, annál kevésbé szükséges (hiszen erős); s minél gyengébb, azaz minél inkább szükségesebb lenne a védelme, annál kevésbé képes rá (hiszen gyenge).

E szerint tehát a jog és a demokrácia egyaránt csak homogén társadalomban tud hatékony maradni:³³ ha ugyanis eltérő érték koncepciók jelennek meg, akkor a demokráciában a nép tagjai egymástól, valamint vezetőiktől is óhatatlanul elszakadnak – holott Schmitt szerint a demokrácia lényege a kormányzók és kormányzottak egysége.³⁴ Ez persze – a közösségi tagság föltételeként – olyan tartalmi azonosságot jelentene, amely viszont a kelsen-i formális jogelméletre támaszkodó posztmodernnek szerint „tendenciózusan antidemokratikus és gyámkodó”.³⁵ Annak fontosságát, jelentőségét azonban, hogy egy működő közösségnek szüksége van azonosságra (identitásra), már nemcsak obskurus, schmittianus konzervatívok ismerik fel, de a posztmarxizmus számos képviselője is, így például a marxizmust Carl Schmitt alapján megújítani s újraértelmezni akaró Chantal Mouffe.³⁶ Schmitt homogenitás-fogalmánál nem kell ugyanis származási azonosságra gondolni, hanem a közös érdekek és elvek is teremthetnek közösséget.³⁷ Mouffe célja, hogy a pluralizmus megtartása mellett jöjjön létre a liberális formális egyenlőségen túlmutató közösségi egység.³⁸

Nos, a terrorizmus kívülről veszélyezteti e homogenitást – elvégre olyan támadások elé helyezi a közösséget, amelyre az a normák révén nem tud megfelelő választ adni, így

³¹ Vö. TECHET Péter: *A jog mint vágy avagy egy reális jogkép felé*, Valóság 2009/9., 35.

³² Niklas LUHMANN: *Das Recht der Gesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1995, 129 (az én kiemelésem).

³³ Carl Schmitt szerint a demokratikus államnak is feltétele a homogenitás – ami megfordítva annyit jelent, hogy a demokratikus közösség a közösség tagjai irányába befogadó, egyébként a heterogén elemek ki-rekesztésén alapul, vö. Carl SCHMITT: *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Duncker & Humblot, Berlin, 1996, 13–14 és másutt.

³⁴ SCHMITT: *Verfassungslehre*, 234–235.

³⁵ Tamara EHS: *Einführung in die Allgemeine Europäische Staatslehre = Hans Kelsen und die Europäische Union. Erörterungen moderner (Nicht-) Staatlichkeit*, szerk. Tamara Ehs, Nomos Verlag, Baden-Baden, 2008, 12.

³⁶ Chantal MOUFFE: *The Return of the Political*, Verso, London – New York, 1993, 129 skk.; Uő.: *Democratic Citizenship and the Political Community = Dimensions of Radical Democracy. Pluralism, Citizenship, Community*, szerk. Chantal Mouffe, Verso, London – New York, 1992, 225 skk.

³⁷ Chantal MOUFFE: *Carl Schmitt and the Paradox of Liberal Democracy = Law as Politics. Carl Schmitt's Critique of Liberalism*, szerk. David Dyzenhaus, Duke UP, London–Durham, 1998, 162.

³⁸ Uő., 172.

az abnormalitás kivételes állapotába kerül –, a multikulturalizmus pedig belülről, mert megbontja a belső egységet, létrendet.

A terrorizmus olyan külső fenyegetés, aminél a liberális jogállam – ha meg akarja önmagát védeni – kénytelen 1) látszólag önnön elveivel szembemenve a jogszabályokat félretolni (s a döntésnek hagyni szerepet), 2) az egyéni szabadságjogokat korlátozni (s a közösség érdekét hangsúlyozni), 3) a nem állampolgárokat idegenként, így potenciális ellenfélként kezelni (s így a jogokat csak a közösség tagjai számára fenntartani). A liberális paradoxon a következőben foglalható össze: *mi a liberális állam érdeke?* Ha ragaszkodik a szabadságjogokhoz – minden áldozat élethez való jogához, sőt a terrorista emberi méltóságához is –, s ezért végsősoron lefegyverzi magát, azaz legyőzetik? Vagy az, ha erővel védi meg – félretolva a liberális elveket – önmagát, éppen azért, hogy a veszély elmúltával e liberális jogelveket ismét visszahelyezhesse érvényükbe? „A liberalizmus vagy szétveri a politikai egységet [hiszen nem védi meg kellő erővel – TP], vagy kiáll az ellenséggel szemben saját értékeiért, de ezzel az őt jellemző semlegességi elvet sérti meg [hiszen felrúgja a tolerancia és a béke liberális elveit – TP]”, ábrázolja Jan-Werner Müller e kérdést.³⁹ Depenheuer pedig imígyen foglalja össze a dilemmát: „az emberi jogok miatti lemondás az önvédelemlről voltaképp eme emberi jogok tényleges feladását jelenti”.⁴⁰ Hiszen a liberális állam, amikor – az elveire hivatkozva – megtagadja önnön védelmét, avval végsősoron feladja önmagát, s önmagával együtt elveit is. (A liberális jogállam hajlamos a jogelvek érvényességét azok érvényesülésénél fontosabbnak tartani.) Az eldöntésre váró helyzetek liberális döntetlenségét, bátortalanságát *politikai romantizmus*ként bírálta Schmitt: olyan attitűdként, amelyben nem mernek döntést hozni.⁴¹ Politikai romantikának nevezhetjük azt a látszólagos életpártiságot is, amely a német alkotmánybírák ismertetett ítéletében megjelent. Védik az absztrakt életet – éppen azért, hogy ne kelljen a konkrét helyzet konkrét kihívásaival konfrontálódniuk.

Otto Depenheuer azért bírálja a Német Szövetségi Köztársaság vezető jogászait, mert véleménye szerint az a (felelős) *bátorság* hiányzik cselekedeteikből, amelyet – Giorgio Agamben írásmódja után⁴² – *jogerőnek* nevezhetünk. Depenheuer ennek mintapéldáját látja a fentebb elemzett alkotmánybíróági döntésben is, amely szerint egy terroristák által megszerzett repülőgép semmilyen körülmények között – még akkor sem, ha becsapódása várhatóan hatalmas áldozatokkal fog járni – sem lőhető le, mert evvel a rajta utazó és a terroristák által túsul ejtett néhányak élethez való joga (GG 2. §) sérülne. Magyarán a német Szövetségi Alkotmánybíróság – Depenheuer szerint felháborító módon – nem a közösség, nem a többség, hanem a kevesek érdekét védelmezi egy ilyen kiélezett, s remélhetőleg soha elő nem forduló krízishelyzetben. Ergo – véli a kölni alkotmányjogász – „az alkotmány a terrorista támadás súlyos helyzetére nincs felkészülve”.⁴³

³⁹ MÜLLER: *I. m.*, 45.

⁴⁰ DEPENHEUER: *I. m.*, 98.

⁴¹ Vö. Carl SCHMITT: *Politische Romantik*, Duncker & Humblot, Berlin, 1998.

⁴² Giorgio AGAMBEN: *Ausnahmestand*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2004, 51.

⁴³ DEPENHEUER: *I. m.*, 22.

3. Az ellenség

A fentiekben elmondottak alapján a következőket állapíthatjuk meg – s mindezek a depenheueri értékvilág megértéséhez elengedhetetlenek –: 1) az állam lényege, hogy egy eleve adott homogén közösséget, rendet jogilag megfogalmaz, jogrenddé szervez; 2) az állam befelé egységet teremt, minden más belső egység az állam és annak céljai alá rendelt; 3) az állam lényege a szuverenitása; 4) ebből fakadóan jogosult (önnön egzisztenciáját megvéendő) a jogszabályokat félretolva döntést hozni;⁴⁴ 5) a jog feladata a közösség egységének fenntartása, ennek legmegfelelőbb eszközei normális körülmények között maguk a normák, abnormális időkben viszont a szuverén döntések; 6) a közösség fennmaradása akár az egyéni élet árán is biztosítandó, mert a közösség és az állam az egyénnél előbbre valóbb.

E koncepció tipikusan *közjogi*: a közjog számára mindig a közösség az elsődleges, s az egyén azon belül jut csak szerephez, a közösség által neki rendelt jogokkal, feladatokkal, kötelezettségekkel. A jogok s kötelezések egyben az egyén közösségen belüli pozícióját is kijelölik. Carl Schmitt korai etatista-idealista írásában ezt úgy fogalmazta meg, hogy – lévén a (jogszmét megvalósító) Állam az elsődleges – az Állam nem az Egyén alkotása – amint például a szerződés-elméletek hirdetik –, hanem éppen az Egyén az Állam „konstrukciója”.⁴⁵ Az Állam – mint a Jogot megvalósító eszmei tartalom – eleve fennáll, az Egyén léte viszont csak esetleges hozzá képest: jogi léte az állami elismeréstől függ.

Otto Depenheuer szerint a jog feladata, hogy – bármi áron – az állami egységet megvédje, fenntartsa. Az a jogrendszer azonban, amelynek legfontosabb bírái egyes egyének életéért akár az egész közösség létét is készek kockára tenni, Depenheuer szerint *autista, introvertált (Verfassungsautismus)*.⁴⁶ Ergo: alkalmatlan feladatára. Éppen amikor cselekednie kellene, adja fel magát. *Fiat iustitia, pereat mundus*.

A modern terrorizmus természetesen olyan kihívás elé állítja az államokat, amilyenekkel korábban nem találkoztak. Az I. világháború előtti nemzetközi erőter a szuverén államok egyenjogúságára épült: e szuverén államok indíthattak háborút – pusztán ezért nem büntették még meg a szuverén államokat –, de e háborúnak megvoltak a maga kezei, szabályai. Lehetett tudni, ki az ellenfél: nemcsak azért, mert hadat üzent, hanem mert egy földrajzilag meghatározható politikai egységet alkotott. Az ellenség is egy volt az egyenjogú szuverén államok közül. A háború pedig nem a teljes megsemmisítést célozta – nem véletlen, hogy tipikusan csatamezőkön folyt, s a háttérország a háborút még akkor sem szenvedte meg, ha (történetesen, mint Németország az I. világháború idején) vesztesként került ki belőle.⁴⁷

⁴⁴ Ennek egyik ismert formája az ún. komisszárius diktatúra, vö. Carl SCHMITT: *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, Duncker & Humblot, Berlin, 2006.

⁴⁵ Carl SCHMITT: *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, Duncker und Humblot, Berlin, 2004, 93.

⁴⁶ DEPENHEUER: *I. m.*, 26–29.

⁴⁷ Minderről lásd Carl SCHMITT: *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Ius Publicum Europaeum*, Duncker & Humblot, Berlin, 1997, 112. skk. és másutt.

A terrorista egészen más. Nincs mögötte államiság, nincs hadüzenet, nincs tudott hadszíntér, bármikor és bárhol lecsap, s lényege szerint éppen nem a reguláris haderőt, hanem a *hinterlandot* támadja. A terrorista véres, brutális, körvonalazhatatlan, gyűlölködő, megfoghatatlan ellenség. A vele folytatott háború aszimmetrikus: az egyik oldalon államok állnak, amelyeket kötnek a nemzetközi hadijog normái, a másik oldalon pedig láthatatlan erők, amelyek úgy és akkor csapnak le, ahogy és amikor tudnak, akarnak. A terrorizmus elleni háború nem írható le, nem vívható meg a hagyományos háborús szokéssal, eszköztárral. Manapság a terrorizmust – belső jogilag nézve – bűncselekményként értelmezik. Egy bűncselekményt jogi eszközökkel üldözünk, egy bűncselekmény okán még nem kell rendkívüli, politikai, katonai eszközöket bevetni. Ám bűncselekményről van-e szó a terrorizmus esetén? A bűncselekmény lényege, hogy a jogrend valamely szabályát sérti – ergo valamilyen büntetőjogi tényállást kimerít –, de sem céljában, sem hatásában nem az egész jogrend ellen irányul. A terrorcselekmény viszont nem a normális állapot megzavarása (*Störung in der Normallage*), hanem zavarás a normális állapotban, támadás ellene (*Angriff auf Normallage*).⁴⁸

A terrorista tehát háborút üzen tetteivel a közösségnek. Depenheuer szerint felettebb nevetséges volna, ha eme hadüzenetre az állam nem háborúval, hanem csak rendőrségi akciókkal reagálna. A terrorizmus háborús helyzetet szül: *kivételes állapotot*. Mindez jogilag nem könnyen ragadható meg: a jogszabály nem képes a terrorizmus rendkívüliségére – annak rendkívüliségének megfelelően – reagálni: „a kivétel a nem-szabályozható (*Nicht-Normierbar*) szféráját jelenti”.⁴⁹

A bűncselekmény elkövetője tehát, jelezzük még egyszer, nem ellenség. A terrorista viszont az. (A nem terrorista jellegű államellenes bűncselekmények speciálisak e tekintetben; erre most nem térek ki.⁵⁰)

Mit jelent *ellenségnek* lenni? A politikai közösség lényege Carl Schmitt szerint – és Depenheuer mindenben követi a schmitti elveket –, hogy tagjai egymásnak barátai.⁵¹

Mivel azonban Európában jó ideje nem volt észlelhető ellenség olyan határozottan és fenyegetően, mint mostanában a terrorista képében, a közjog nemigen foglalkozott e kérdéssel. Avval például, hogy az ellenséget nem illetik meg azon jogok, amelyek a barátok, tehát a közösség tagjai számára fenntartottak.

Mivel azonban a német állam ma sem akar tudomást venni az ellenségről – ami persze nem azt jelenti, hogy ne lenne ellensége –, a fel nem ismert ellenségei (terroristák) számára is ugyanazon jogállami elbánást biztosítja, mint a többi „normális ember” számára. Holott az ellenség – következik a depenheueri koncepcióból – önmagát rekeszti ki a közösségből. Jogokkal csak az rendelkezik, aki a közösség része (állampolgár, barát),

⁴⁸ DEPENHEUER: *I. m.*, 43.

⁴⁹ *Uo.*, 40.

⁵⁰ Ha következetesen végigvisszük a depenheueri gondolatmenetet, ezen bűncselekmények szintén nem a normálhelyzet zavarai, hanem a normálhelyzet elleni támadások – ergo nem rendőrségi eszközökkel kellene fellépni ellenük.

⁵¹ Lásd Ernst-Wolfgang BÖCKENFÖRDE: *Recht, Staat, Freiheit. Studien zur Rechtsphilosophie, Staatstheorie und Verfassungsgeschichte*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2006, 346.

vagy legalábbis olyan más entitás tagja, amely nem vonja kétségbe eme közösség létét. Az ellenség viszont nem pusztán bűnelkövető, hanem vele az állam háborúban áll: „Az ellenséget nem megbüntetni szokás. Az ellenséget tisztelni és megsemmisíteni szokás.”⁵² Depenheuer felrója a német államnak, hogy jogokat ad saját ellenségének.⁵³ Ezáltal az állam azokat védi, akik az életére törnek. Carl Schmitt szerint is csak az arra érdemes jó embert illetik meg a jogok, illeti meg az állam védelme, biztonsága.⁵⁴

Miként reagáljon az állam az ellenségeire? A terrorizmus nem más, mint támadás az egész közösség ellen, annak totális tagadása (ergo nem bűncselekmény). A terrorista a közösségen kívül helyezi magát, azaz nem részesülhet a közösség védelmében, jogaiban (ergo nem jogalany, hanem megsemmisítendő ellenség).⁵⁵ A jog feladata e depenheueri fölfogásban a közösség védelme, éppen ezért kell megsemmisítenie a terroristát. Ám Depenheuer a közösség érdekében a közösség tagjainak életét is kész lenne feláldozni.

És evel visszajutunk az eredeti ügyhöz: ahhoz, hogy az állam – föltéve hogy evel önmagát és számosakat megóv – lelőheti-e a terroristák által elfoglalt civil utasszállító gépet?

Képzeljük el az alábbi helyzetet. Egy utasszállító gépet hatalmukba kerítenek terroristák, s egyértelmű, hogy – mondjuk Frankfurt belvárosa felé tart, azaz – becsapódása nagy veszteséget jelentene emberáldozatban és állampresztízsbén egyaránt. A gépen utazik ötven ártatlan ember. A gép becsapódása legalább ezer ember halálát okozhatja majd. Megmenthetjük-e az ötven ember élete árán az ezerét? A Luftsicherheitsgesetz eredeti textusa szerint végsősoron hozható lett volna ilyen döntés: lelőni az ötven embert – pontosabban: az ötven embert szállító repülőgépet – azért, hogy az ezer megmeneküljön. A német Szövetségi Alkotmánybíróság szerint azonban ez annyit jelentene, hogy a gépen utazó ötven ember életét nem tartjuk azonos értékűnek, mint az ezer emberét. Azaz számszakilag méricskélünk, s azt mondjuk, hogy az ezer több, mint az ötven, ergo ötven ember élete kevesebbet ér, mint ezeré. Ez jogilag teljességgel elfogadhatatlan. Az ötven ember élete ugyanannyit ér, mint az ezeré. Egy ember nem ér keve-

⁵² Gerd ROELLECKE: *Der Rechtsstaat im Kampf gegen den Terror*, Juristenzeitung 2006/6., 265 (az én kiemelésem).

⁵³ DEPENHEUER: *I. m.*, 65.

⁵⁴ SCHMITT: *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, 106.

⁵⁵ Depenheuer fő üzenete, hogy egy sajátos ellenségjogot (*Feindrecht*) kell alkotni az ellenségre, ami praktikusán éppen azt jelentené, hogy az ellenséget meg kell fosztani jogaitól. Az ellenség és az államiság kapcsolatát a jogon kívül kell helyezni Depenheuer szerint: ha tetszik, a politikum világába. Azaz az állam és az ellenség esetében a pusztá erőszak (állam) áll szemben a pusztá testtel (terrorista). *Guantamó-paradigmának* is nevezhetjük mindezt. Éppen ez az, amiért a német tudományos és sajtóközvélemény felettébb kemény hangon bírálta Depenheuer könyvét. A könyv megjelenésének idején, 2007-ben regnáló belügyminiszter, a konzervatív és a terrorizmus elleni harcban elszánt Wolfgang Schäuble azonban – mikor szigorú, etatista elveire és azok igazolására kérdeztek rá a *Die Zeit* című hetilapban – Depenheuer könyvének elolvasását javasolta, így nyíltan felvállalta a depenheueri elméletet. Egyes balos körök a kapcsolatot, amelyben az értelmiségi Otto Depenheuer befolyásolná a politikai vezetőt, Carl Schmitt náciizmusbeli ténykedéséhez hasonlították: Carl Schmitt „Führer der Führer” (a vezetők vezetője) akart lenni. Az összehasonlítással természetesen a nyíltan schmittiánus Depenheuert a náciizmus gyanújába akarták keverni. (Tipikus bírálatként lásd David SALOMON: *Carl Schmitt Reloaded. Otto Depenheuer und der „Rechtsstaat”*, Prokla – Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft [www.linksnet.de/de/artikel/23841]; Christian RATH: *Schäubles Liebling*, Die Tageszeitung 2007. augusztus 6. – már a cikk alcímei is mindent elmondanak: „Otto Depenheuer a kivételes állapotba vezető utat keresi. Legújabb könyve az antiterrorizmusról szóló vita egyik legveszélyesebb alkotása.”)

sebbet, mint tízmillió. Ötven ember tudatos megölését nem mentesíti annak ténye, hogy evvel ezer ember életben maradhat. Mert különben csak azt mondanánk ki, hogy a gépen utazók élete kevesebbet ér, mint azé, aki éppen a frankfurti irodaházban ücsörög. Az állam nem mérlegelhet élet és élet között: nem tárgyasíthatja az egyiket odáig, hogy megsemmisítésüket pusztán más életek érdekében igénybe veendő eszköznek állítja be.

Otto Depenheuer szerint viszont botránys az a vak, absztrakt szemlélet, amely az alkotmánybíróági döntésből sugárzik. Egyrésztől megköti az állam kezét, mert arra kötelezi, hogy akár önnön végét is nézze tétlenül végig; másrésztől senkinek az életét nem védi: mert a terroristák által megszállt gép utasai így is, úgy is életüket veszítik, a földön lévő ezer ember élete viszont megmenthető lenne azáltal, ha az állam, még mielőtt a gépet a terroristák a célpontnak vezetnék, lelőhetné a gépet. Az ötven ember mindkét opcióban meghal, az ezer ember élete viszont az egyik opcióban megmenthető lenne.

Persze feltehetjük annak elvi kérdését, hogy az állam – azon túl, hogy játékelméletileg valóban igazolható a lelövés esetén a kisebb emberi veszteség – milyen jogon követelheti meg az ötven embertől, hogy életüket áldozzák a közösségért. Ha ugyanis a terroristák ölik meg őket, akkor egy terrorcselekmény, azaz egy eleve nem legitimált és nem is legitimálható cselekmény áldozatai. Ám ha az állam tudatosan rájuk célozva öli meg őket – mondván: a ti halálotok ezrek életét menti meg –, akkor az állam ezen lövése miképp legitimálható? Hiába a válasz, hogy mert így kevesebb ember hal meg – ez jogilag mégsem kielégítő. Hiszen a jogban nem lehet mindig a gyakorlati hasznot szem előtt tartva dönteni. Ha mindig a gyakorlati haszon számítana, akár a fogyatékosokat is meg lehetne ölni, mondván: evvel jelentős költségeket takarítana meg az állam, amely pénz aztán másokra lenne fordítható. Itt is elgondolható volna: ötven fogyatékos ember megölhető-e akkor, ha kiszámítjuk, hogy ezáltal ezer ember fizetését tudnánk növelni? Egy ilyen koncepcióban a kevesek érdekét a többségé mindig felülírhatná. E veszélyre éreztek rá bizonyosan a német alkotmánybírák, midőn alkotmányellenesnek nyilvánították a Luftsicherheitsgesetz vonatkozó szakaszait, és utasították el azt a szigorúan közösséglvő – tehát az egyén önállóságát teljesen tagadó – megközelítést, amely szerint a jogi döntések akkor legitimek, ha a közösség számára *összességében* elfogadhatóak és hasznosak.

4. Az áldozat

Az, hogy egy közösség részei vagyunk – ráadásul a konzervatív Depenheuer számára e tagságunk nem holmi szerződés, hanem valamifajta természetesség (származás) eredménye –, nemcsak jogokat biztosít a közösség tagjai számára, de kötelezettségeket is. A konzervatív jogszemlélet lényege, hogy a jogot és a kötelezettséget egységben szemléli.⁵⁶ Addig és azért vannak jogaink, ameddig és amiért kötelezettségeinknek eleget te-

⁵⁶ Vö. ORBÁN Miklós: *A jog modern világban* = LÁNCZI András – MOLNÁR Attila Károly – ORBÁN Krisztián – ORBÁN Miklós: *Magyar konzervatív töprengések a posztkommunizmus ellen*, Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2004, 129–130.

szünk. Egy liberális számára evvel szemben a jog adott (autonóm), s semmiféle kötelezettségzegés azt nem érinti. Jogaink eleve vannak, kötelezettségeink csak esetlegesen. A konzervatív szerint azonban jogaink és kötelezettségeink is eleve fennállnak. A kötelezettség pedig annyit jelent, mint *áldozathozatal*. Egy individualista, csak a szórakozásra berendezkedett társadalomban (*Spaßgesellschaft*) azonban e koncepció inkább nevetség tárgya már – még ha éppen emiatt is válik az egész társadalom kiszolgáltatottá, teszi hozzá vészjóslóan Depenheuer.⁵⁷ Hiszen ha senki sem hajlandó semmiféle áldozatot hozni a másik jogaiért, akkor egy idő után e jogok sem tudnak érvényesülni. Az én jogom ugyanis a másik kötelezettsége, amiként a másik joga az én kötelezettségem. Ha sem én, sem a másik nem teljesítjük kötelezettségeinket – nem vagyunk hajlandók áldozatot hozni –, akkor az én jogom ugyanúgy, mint a másiké, egy fabatkát sem fog érni.

A ma embere természetesnek veszi a jogait: természetes, hogy jogállamban él, hogy a szabadságát csak bírói ítélettel lehet elvonni, hogy választhat stb. Azonban e jogai valójában nem természetesek – legalábbis abban az értelemben nem, hogy eleve adottak lennének. A világtörténelem során ismerte fel az emberiség ezek vélt helyességét.⁵⁸ Az, hogy ma demokráciában élünk, hogy a nők szavazhatnak, hogy mindannyian törvény előtt egyenlők vagyunk (stb.), hosszú harcok eredményei. Mindazt, amit ma védünk (demokrácia, jogállamiság, parlamentarizmus stb.), elődeink harcok, forradalmak – ha tetszik: életük áldozata – révén érték el, figyelmeztet a kölni professzor. A mai kor viszont csak elfogadja mindezt, adottságnak tekinti, azt gondolva, hogy a történelemben senki sem veheti már el ezeket. Pedig elveheti. Hiszen a történelem nem ért véget. „A modern államiság a jövőben sem lesz képes önmagát anélkül fenntartani, hogy ne védené meg önmagát »a nyílt társadalom ellenségeivel« szemben.”⁵⁹

Az az ötven ember, aki a gépen meghal az ezerért, áldozat – a szónak nem negatív, hanem pozitív értelmében. Jogainkért – a híres jheringi gondolat szerint⁶⁰ – minden nap meg kell harcolnunk, s a harcnak vannak áldozatai. Ha az ötven ember azért hal meg – azért válik áldozattá –, mert a tehetetlen állam végignézte, amint rázuhan a gépük az ezer emberre, akkor ez az áldozat valóban szomorú, értelmetlen, negatív. Ám ha azért halnak meg, hogy barátait – a közösség többi tagját – védjék meg ennek révén,

⁵⁷ DEPENHEUER: *I. m.*, 77, 85 skk.

⁵⁸ Még ha a jogok természetjogi megalapozását fogadjuk is el, igazolt, hogy a természetjog – ontológiai örökérvényűsége mellett – sem azonnal vált a maga egészében ismertté, hanem a történelem során folyamatosan tárult fel. Vö. Jacques MARITAIN: *La loi naturelle ou loi non-écrite*, Éditions Universitaires Fribourg, Fribourg, 1986.

⁵⁹ DEPENHEUER: *I. m.*, 79. Sajátos érvelés jelenik itt meg, ami sokban tipikus a nyugat-európai konzervatív körökben: szigorú etatista, konzervatív, represszív megoldásait a liberalizmus védelmeként tüntetik föl. A legtöbb iszlámkritikus (neo)konzervatív vagy szélsőjobboldali politikus például a szekuláris, liberális jogállam érdekében rekesztené ki a többségi társadalomból az eltérő kisebbségeket (a burkát viselő nőket, a mecsetbe járó férfiakat, az arabul beszélő trafikosokat stb.), azaz éppen egy valóban „nyílt társadalmat”, a multikulturalizmus modelljét akarnák fölszámolni egy lehatárolt társadalom érdekében, ahol a közös elvek és érdekek teremtenek egységet a tagok között. Bár igazolható a közösségi kohézió és identitás szükségessége, de felettébb paradox, ha mindezt éppen a „nyílt társadalom” nevében, védelmében kísérlik meg a politikában a Wolfgang Schäublék vagy a Geert Wildersek, a jogban pedig éppen a depenheueri vélemény-nyel széles körben egyező német konzervatív államtani mainstream képviselői.

⁶⁰ Rudolf VON JHERING: *Der Kampf ums Recht*, Klostermann, Frankfurt am Main, 2003.

akkor áldozatuk hősie, értelmes, pozitív. „Aki egy közösségben él vagy akar élni, nem vonhatja ki magát az ebből adódó kötelezettségek alól”, írja Depenheuer,⁶¹ amivel arra utal, hogy az ötven embernek *mindenképp* meg kell halnia az ezerért. E gondolata miatt lett a német közvéleményben olyannyira vitatott a 2007-ben írt könyvecske. Ugyanis voltaképpen azt a botrányos tézist igazolja és védelmezi, hogy *az állam ölhet*. A terroristát azért ölheti meg, mert az eleve nem része a közösségnek, tehát ellenség, amely – amint olvastuk feljebb – megsemmisítendő; a közösség tagja pedig azért ölhető meg, mert a kisebbségnek néha fel kell áldoznia önmagát a többség, a folyamatosság érdekében. Végsősoron – ugyan más intencióval, de – az állam ellenségének és barátjának életére egyaránt igényt tarthat. A különbség pusztán a halál értelmezésében, de *nem a tényében* ragadható meg. A terrorista megvetendő ellenségként hal meg, a polgár a gépen pedig hősként.

Persze ehhez, írja Depenheuer, vissza kéne állítani a hőskultuszt, újra meg kéne becsülnünk a nemzetért hozott áldozat fontosságát, a hősök halálát.

Depenheuer axiómája szerint a közösség, az Állam – mint állandóság – előbbre való az esetleges egyénnél. Ha az Állam érdeke úgy kívánja: az egyénnek meg kell halnia. Amit az Állam cserébe nyújt, az az emlékezés. A koszorú, profanizálhatnánk. Ám ha újra tiszteletet érdemelnének ki hőseink – gondolja Depenheuer –, akkor voltaképp az Állam nem megalázza, nem lealacsonyítja, nem eltárgyasítja – amint a BVerfG hangsúlyozta megsemmisítő ítéletében – az Egyént, hanem éppen hőssé teszi. Mert egy közösségi társadalomban – véli Depenheuer – nincs nagyobb érdem, mint hősi halált halni a közösségért. Szerinte egy társadalom nem maradhat fenn, ha nem tartja olyannyira fontosnak értékeit, hogy azokért ne lenne hajlandó meghalni. „Bármilyen csak akkor nyer történelmi értéket, ha vannak emberek, akik készek a halált is vállalni érte, s vannak politikusok, akik pozitívan méltatják mindezt.”⁶² A heroikus jogállam rendje a polgárok mindenkori áldozatkészsége okán lenne a jövő generációi számára is biztosított.

Ez lenne Depenheuer ideális társadalma. Sokan bíznak benne, hogy valóban csak idea marad.

⁶¹ DEPENHEUER: *I. m.*, 91.

⁶² *Uo.*, 103.

Juhász Tamás: *Dysomnia*